



Mustafa Kemal Paşa'nın Yol Arkadaşlarının Cumhuriyet'in İlanı'na Tepkileri¹

The Reactions Of Mustafa Kemal Pasha's Companions To The Proclamation Of The Turkish Republic

Serkan ÜNAL²

Geliş Tarihi: 19.09.2017 / Düzenleme Tarihi: 24.10.2017 / Kabul Tarihi: 27.10.2017

Özet

Milli Mücadele'nin yol haritasını belirleyen kararlar, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ulaşmasından bir ay kadar sonra, 1919 yılının Haziran ayında Amasya'da alınmıştır. İşgale uğrayan vatanın kurtarılması amacıyla Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele sırasında işte bu kararların altına imza atan Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar yanında Eski Bahriye Nazırı Rauf ve Bandırma Vapuru yolcularından Refet Beyler ile bir yol arkadaşlığı yapmıştır. Bu arkadaşlığın temelleri esas itibarıyla Mütareke İstanbulu'nda atılmış, Amasya ise bu işin fiilen başladığı yer olmuştur. Milli Mücadele sırasında yol arkadaşları arasında bir takım sıkıntılar yaşanmış olsa da, dönemin birleştirici niteliği nedeniyle bir yol ayrılığı yaşanmamıştır. Milli Mücadele'nin zaferle sona ermesinin ardından yol arkadaşlığını temelinden sarsacak gelişmeler yaşanacak, Mustafa Kemal Paşa'nın özellikle yeni Türkiye devletini inşa etmek için düşündüklerini hayata geçirmesi sürecinde bir yol ayrımına gelinecektir. Bu makale yol arkadaşlarını yol ayrımına götüren bir gelişme olan Cumhuriyet'in ilanına Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele sırasındaki yol arkadaşlarının verdiği tepkileri ele almaktadır.

Anahtar kelimeler: Cumhuriyet, Mustafa Kemal Atatürk, Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele.

Abstract

The decisions in the course of action of the Turkish National Struggle was taken in Amasya, July 1919, about a month after Mustafa Kemal Pasha's arrival in Samsun. In Amasya, Mustafa Kemal set a long term fellowship with Kâzım Karabekir, Rauf, the ex-minister of navy, Ali Fuat and Refet, one of the passenger of the steamer of Bandırma, who signed the Amasya Decisions to save the Turkish homeland. The fellowship actively started in Amasya, but was designed in İstanbul during the armistice period. Although they had some problems during the Turkish war of independence, they didn't come to the end of the road due to the unifying milieu of the National Movement. In the period started after the final victory, the fellowship began to crumble and came to the end when Mustafa Kemal started to put his idea into action in order to establish a new Turkish state. This article focuses on the reactions of Mustafa Kemal's companions to the proclamation of the Turkish Republic, which is the end of the road for companions.

Key Words: Republic, Mustafa Kemal Atatürk, Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele.

Giriş

1919 yılı Haziran ayında alınan Amasya Kararları ile Milli Mücadele'nin yol haritasını hazırlayan lider kadro, Milli Mücadele süresince ve zaferden sonra bir süre daha devam edecek olan bir yol arkadaşlığı yapmışlardı. Gerek Mondros Mütarekesi hükümlerine gerekse İstanbul Hükümeti'ne karşı bir isyan anlamına gelen bu kararların altına imza atan isimler, 3. Ordu Müfettişliği görevinde bulunan Mustafa Kemal Paşa'dan başka 2. Ordu Müfettişi olarak Konya'da görev yapan Mersinli Cemal Paşa, Mondros Mütarekesi'ni Bahriye Nazırı sıfatıyla imzalamış olan Rauf Bey, merkezi Erzurum olan 15. Kolordu'nun komutanlığını yapan Kâzım Karabekir Paşa, Ankara merkezli 20. Kolordu'nun başında bulunan Ali Fuat Paşa ile Bandırma Vapuru yolcularından 3. Kolordu Komutanı Albay Refet Bey'den³ oluşmaktaydı. Mersinli Cemal Paşa'nın, kararları onayladıktan kısa süre sonra İstanbul'a gitmesi ile henüz yolun başında bir kayıp verilmişti. O günlerde Erzurum'daki kolordusunun başında olan Kâzım Karabekir Paşa, Amasya'da alınan kararlara desteğini telgrafla bildirmiş, ülkenin içinde bulunduğu zor durumdan kurtulması amacıyla bir araya gelen öncü kadronun içinde yer almıştı (Akşin,

¹ Bu makale yazarın Yol Arkadaşlığından Yol Ayrımına Amasya Askeri Örgütü adlı doktora tezinden üretilmiştir.

² Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Çankırı, Türkiye.
E-Posta: serkanunal@karatekin.edu.tr

³ Milli Mücadele'nin başlangıcında miralay (albay) rütbesinde bulunan Refet (Bele), günümüzde tuğgeneralliğe tekabül eden mirivalık rütbesine 10 Ocak 1921 tarihinde terfi etmişti (Süslü ve Balcıoğlu, 1999:65). Bu nedenle terfi tarihi dikkate alınmak suretiyle bu tarihe kadar kendisinden 'Refet Bey', bu tarihten sonra da 'Refet Paşa' olarak bahsedilmektedir. 1 Mart 1921 tarihinde mirliya olan İsmet (İnönü) için de aynı durum söz konusudur (Süslü ve Balcıoğlu, 1999:130-131). Bir denizci olan Rauf (Orbay), Anadolu yollarına düşmeden önce, İstanbul'da iken askerlik görevinden ayrılmış, istifası resmi gazetede yayımlanmıştı (Takvim-i Vakayi, 15 Mayıs 1919). Amirallik rütbesine ulaşmadan istifa ettiği için kendisinden çalışma boyunca 'Rauf Bey' şeklinde bahsedilmektedir. Mustafa Kemal (Atatürk), Kâzım Karabekir ve Ali Fuat (Cebesoy) ise Milli Mücadele'nin başında mirliya rütbesinde oldukları için çalışma içerisinde 'paşa' unvanı ile anılmaktadırlar.

2001:116-117). Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasında çok önemli katkıları olan İsmet (İnönü) Bey ve Fevzi (Çakmak) Paşa, Milli Hareket içerisinde en baştan itibaren bizzat bulunmadıkları için çalışmanın kapsamı dışında tutulmuşlardır.

Milli Mücadele bir var olma yok olma mücadelesiydi. Mustafa Kemal Paşa ile öteki öncü kadronun yol arkadaşlığı böyle hayati bir süreçte gerçekleşmiş, aralarında ortaya çıkan bir takım anlaşmazlıklar, dönemin birleştirici havası nedeniyle erken bir ayrılığa dönüşmemişti. Bu nedenle yol arkadaşlığını sona erdiren gelişmeler Milli Mücadele devam ederken baş gösteren anlaşmazlıklar neticesinde değil, Mustafa Kemal Paşa'nın, 'milli sır' çerçevesinde saklı tuttuğu fikirlerini uygun zaman ve zeminde hayata geçirmeye başlaması, fikirleri dikkate alınmayan arkadaşlarının ise kendilerini dışlanmış hissetmeleri neticesinde yaşanacaktı. Cumhuriyet'in ilanı süreci de işte bu yol ayrımının gerçekleştiği nokta olacaktı. Bu çalışma temel olarak Mustafa Kemal Paşa'nın yol ayrımı yaşadığı arkadaşlarının, Cumhuriyet'in ilanını nasıl karşıladığını olgusal bir bağlamda ve yorumsamacı bir tarzda inceleme amacındadır. Çalışmada ilk olarak, yol ayrımını fiilen başlatan sürecin neden saltanat kaldırılması ile değil de, Cumhuriyet ilanı ile başladığının cevabı aranmakta, bu nedenle yol arkadaşlarının saltanatın kaldırılması sırasında nasıl bir yaklaşım içerisinde oldukları da irdelenmektedir. Kaynaklar bağlamında *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi* yanında *Tevhid-i Efkâr*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Hakimiyet-i Milliye* ve *Anadolu'da Yeniğün* gibi o dönem yayım hayatında olan İstanbul ve Ankara gazeteleri ile başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy ve Ali Fethi Okyar'ın anıları ve konuya temas eden ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır.

Saltanat'ın Kaldırılması Konusunda Yol Arkadaşlarının Tavrı

Mustafa Kemal Paşa ile Milli Mücadele süresince birlikte hareket ettiği yol arkadaşları ile yol ayrımına Cumhuriyet'in ilanı sürecinde gelmişti. Bu noktada yol ayrımına neden daha önce gerçekleşen saltanatın kaldırılması ile gelinmediği sorusunun cevabını aramak faydalı olacaktır. Saltanatın kaldırılması sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın yol arkadaşları Büyük Millet Meclisi'nde oluşan uzlaşma içerisinde hareket etmiş ve saltanatın kaldırılması gerektiğini savunan bir noktada durmuşlardır. Bu süreci başlatan gelişme Sadrazam Tefik Paşa'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben gönderdiği telgraflarla başlamıştı. İlk telgrafta Tefik Paşa, yaklaşan barış konferansına hem Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM) hem de İstanbul Hükümeti'nin davet edileceği bilindiğinden ortak bir hazırlık yapılmasının ve konferansta milli hakların savunulmasına birlikte çalışılmasının uygun olduğunu ifade ediyor, bu amaçla duruma vakıf güvenilir bir kişinin bir an evvel İstanbul'a gönderilmesi arzusunun dile getiriyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM ordularının zaferi sonucunda gerçekleşecek konferansta Türkiye Devleti'nin ancak TBMM Hükümetince temsil edileceği cevabı üzerine Tefik Paşa bir telgraf daha göndermişti. Her iki tarafın da konferansa davet edildiğini ifade eden ve vatanın yüksek çıkarları için birlik olunmasının artık farz olduğunu söyleyen Tefik Paşa, vatanın geleceği ve haklarının savunulması konusunda müzakerede bulunmak üzere TBMM'nin belirlediği bir kişinin özel bir talimatla hemen İstanbul'a gönderilmesi isteğini yinelemişti. Bunun uygun bulunmaması halinde İstanbul'dan bir kişinin Ankara gönderileceği, bu konudaki cevabın ise telgrafla kendilerine bildirilmesi temennisini dile getirmişti. Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa konuyu 30 Ekim 1922 Pazartesi günü Büyük Millet Meclisi gündemine getirmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 30 Ekim 1922:269-270). Telgrafların okunmasından sonra çok sayıda mebus İstanbul Hükümeti ve sarayı hedef alan konuşmalar yaptı. Mustafa Kemal Paşa, Karabekir Paşa ile Rauf Bey'den saltanatın kaldırılması yönünde konuşma yapmalarını bizzat istemişti (Atatürk, 1997:456). Erzurum'da bulunan 15. Kolordu'nun başında bulunduğu için TBMM'ce Milli Mücadele boyunca izinli sayılan Edirne Mebusu Kâzım Karabekir Paşa, Ankara'ya ancak 1922 yılının Ekim ayı ortasında gelebilmiş, ancak ayağının tozuyla Bursa'ya giden Mustafa Kemal Paşa'ya eşlik ettiği için Ankara'ya yeniden ay sonlarında gelebilmişti. 30 Ekim 1922 tarihinde katıldığı Meclis'te alkışlar arasında kürsüye gelerek kısa bir konuşma yapmıştı (TBMM Zabıt Ceridesi, 30 Ekim 1922:254). Telgraflar okunduktan sonra bir kez daha kürsüye gelen Kâzım Karabekir Paşa, Milli Mücadele sırasında düşmanların işini kolaylaştıran ve 'millele karşı hiçbir fenalaktan çekinmeyen bir güruhun' şimdi de barışı engellemeye çalıştığını söyleyerek başladığı konuşmasında TBMM'nin İstiklal Mahkemesi eliyle İstanbul'a Hükümeti'ne gerekli cevabı vermesi ve hükümetin barış konferansına katılmasına asla izin verilmemesi gerektiğini dile getirmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 30 Ekim 1922:280). Eleştirilerini İstanbul Hükümeti'ne yönelten ve Padişahı doğrudan hedef alan bir cümle kurmayan Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinden istediği şekilde saltanatın kaldırılması gerektiğine dair bir cümle de kurmamıştı.

O günlerde İcra Vekilleri Heyeti Reisliği yapmakta olan Sivas Mebusu Rauf Bey, telgrafların okumasının kendisine İstanbul'da işgal altında hırsla oturan kimselerin ülkenin başına getirdikleri felaketleri hatırlattığını ifade ettikten sonra Mondros Mütarekesi'nin ardından düşman kuvvetleri İstanbul Limanı'na geldiğinde bu kişilerin düşman kuvvetlerine dayanarak hakimiyet-i milliyeyi temsil eden tek teşkilatı kanuna aykırı olarak feshettiğini, bu yanlışı yapan kişinin şimdi bu telgrafları gönderen Tefik Paşa olduğunu, tehlikeyi gören milletin Anavatan'da bir araya geldiğini, İstanbul Hükümeti'nin arzu etmedikleri şekilde meclisi İstanbul'da topladığını, kendilerinin de razı olmak durumunda kaldığı bu meclisin Merkez Kumandanlığınca basılarak kapatıldığı gibi konulara değinmek suretiyle eleştirilerini dile getirmişti. Konuşmasının devamında gönderilen telgrafla ülke içinde ve İslam âleminde yanlıs düşünceler yaymaya çalışanların başarılı olamayacaklarını, İstanbul'da yerel idare şeklinde toplanan heyetin ve bütün dünyanın İslam ve Türkiye halkının bağımsızlığını kazandığını ve kimseye vermeyeceğini bilmesi gerektiğini, kısa zaman içinde bunun yeniden tüm dünyaya ilan edileceğini alkışlar eşliğinde ifade etmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 30 Ekim 1922:285-286). Rauf Bey de konuşmasında doğrudan Padişahı ve saltanatı hedef alan bir cümle kurmamış, eleştirilerini İstanbul Hükümeti ile sınırlı tutmuştu. Bununla beraber Rauf Bey, saltanatın kaldırılmasının ardından, bu günün Mevlit Kandili'ne rastlamasına öne çıkarmak suretiyle o gece ve ertesi gün bayram kabul etme yönünde bir teklifte bulunmuştu. Bravo sesleri ve alkışlarla karşılanan ve Büyük Millet Meclisi'nde oya sunulan teklif daha sonra kanun şeklinde tespit edilmek üzere prensip itibarıyla kabul edilmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Kasım 1922:315-316). Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu yöndeki teklifi bir yıl kadar sonra 24 Ekim 1923 tarihinde gündemine alacak, Saltanat'ın kaldırıldığı 1 Kasım 1922 tarihinin Hz. Peygamber'in doğum gününe denk gelen

Hicri takvimdeki karşılığı 12 Rebiülevvel 1338 gecesı ve gününü 'Hakimiyet Bayramı' olarak kabul edecektir (TBMM Zabıt Ceridesi, 24 Ekim 1923:14-16).

Ankara mebusu Ali Fuat Paşa ise İstanbul Hükümeti ile birlikte Sarayı da hedef alan ve saltanatın kaldırılması gerektiğini ifade eden bir konuşma yapmıştı. Kendisinden önce kürsüye gelen mebusların durumu yeterli derecede açıkladıklarını, bu yüzden tek bir noktaya değinmek istediğini belirten Paşa, Milli Mücadele'nin başından itibaren bir dış düşman yanında Padişah, Saray ve İstanbul Hükümeti denilen bir düşman daha olduğunu, askeri bir zafer kazanılmış olmasına rağmen İstanbul entrikasının son bulmadığını, şimdi önlerinde bir barış konferansı olduğunu ve sürekli ikiliğe sebep olan bu son düşmanın da o gün ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 30 Ekim 1922:286).

Netice itibarıyla Saltanat kaldırılması o zamana dek pek çok konuda anlaşmazlığa düşen, Birinci ve İkinci Grup olarak bölünmüş mebusların uzlaşmaya vardığı bir atmosferde gerçekleşmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın yol arkadaşları da bu uzlaşmaya dahil olmuştu. Böylece 1 Kasım 1922 tarihli Meclis kararı ile Saltanat kaldırılarak ülkedeki ikili yapı sona erdirilmiş ve Cumhuriyet'e giden yolda çok önemli bir adım atılmıştı.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta Rauf Bey'in isteği ile gerçekleşen, Ali Fuat ve Refet Paşaların da katıldığı bir görüşmeden bahsetmektedir. Başkomutanlık Kanunu'nun bir kez daha uzatılacağı 20 Temmuz 1922 tarihinin bir gün öncesinde, Refet Paşa'nın Keçiören'deki evinde gerçekleşen ve sabaha kadar süren bu görüşme sırasında Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ile Refet Paşa'nın hilafet ve saltanata taraftar oldukları yönündeki düşüncelerini kendisine açıkça ifade ettiklerini söylemektedir. Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya saltanat ve hilafete bağlı olduğunu, babası padişahın ekmeği ile yetiştiğinden kanında bu nimetin zerrelere olduğunu, nankör olmadığını ve olamayacağını, ayrıca padişaha sadakat borcu olduğunu söylemişti. Halifeye bağlılığının ise terbiyesi gereği olduğunu söyleyen Rauf Bey, genel durumun ancak hilafet ve saltanat makamı tarafından tutulabileceğini, bu makamın kaldırılarak yerine yeni bir makam getirilmesinin felakete yol açacağını ifade etmişti. Mustafa Kemal Paşa bu noktada Refet Paşa'nın fikrini de öğrenmek istemiş, kendisinden Rauf Bey'in düşüncelerine katıldığı, saltanat ve hilafet dışında bir yönetim şeklinin söz konusu olamayacağı cevabını almıştı. Bir diğer yol arkadaşı Ali Fuat Paşa ise Moskova'dan henüz dönmüş olduğunu, bununla beraber genel durum ve düşünceleri inceleme noktasında yeterli vakit bulmadığını belirterek net bir cevap vermemiştir (Atatürk, 1997:454-455).⁴

Saltanatın kaldırılması, daha önce dile getirdiği aksi yöndeki düşüncelerine rağmen Rauf Bey'i Mustafa Kemal Paşa ile yol ayrımına götüren bir gelişme olmadı. Mustafa Kemal Paşa, Sadrazam Tefik Paşa'dan gelen, barış konferansına Ankara ve İstanbul'un birlikte katılma önerisini de içeren telgraf üzerine saltanatın kaldırılması kararını uygulamaya koymuştu. Uluslararası alanda Türkiye'yi temsil hakkının İstanbul ile paylaşılmayacağı noktasında bütün mebuslar hemfikir idi. Milli Mücadele'ye taraftar olan herkes gibi Rauf Bey de, Padişahın Anadolu'da gelişen Milli Hareket mensupları aleyhindeki tutumuna yakından şahit olmuştu. İşte böyle bir ortamda birbirine muhalif kimseler arasında bile saltanat aleyhinde bir görüş birliği ortaya çıkmış, Rauf Bey de bu hava içerisinde hareket etmişti. Öte yandan Rauf Bey için en uygun yönetim biçimi hakimiyet-i milliyeye esasına dayanan bir meclis hükümeti sistemi idi. İstanbul'un varlığının doğurduğu ikili yapıya son verecek güç de hakimiyet-i milliyeye dayanan ve halihazırda faaliyetlerine devam etmekte olan Büyük Millet Meclisi idi. Daha da önemli yapılan düzenleme saltanat kaldırılmasına yönelik olup hiçbir surette hilafete dokunmuyordu. İşte bu nedenlerle Rauf Bey kısa bir süre önce Refet Paşa'nın evinde Mustafa Kemal Paşa'ya söylediklerinden vazgeçmekte bir sakınca görmemiştir. Saltanat usulüne bir son verilmesi milli hakimiyet fikrini benimsemiş Rauf Bey için tek kişi egemenliğinin ortadan kalkması anlamında bir gelişme anlamında da gelmekteydi.

Gerçekten de saltanatın kaldırılmasının zamanlaması çok doğru belirlenmişti. Tefik Paşa'nın telgraflarının hemen ardından Mustafa Kemal Paşa'nın düşmeye basmış olması, üyelerinin Meclis üzerinde herhangi bir kuvvet tanımama konusundaki hassasiyeti ile birleşince ortaya Büyük Millet Meclisi'nin ilk döneminde nadir görülen bir uzlaşma çıkmıştı. Bu uzlaşma ortamında ortaya çıkan tereddütler ise saltanatın kaldırılması konusuna değil, hilafetin durumunun ne olacağı üzerine odaklanmıştı. Mebuslar hilafetin devam etmesi gerektiği düşüncesindeydi. Bütün bu nedenlerle Rauf Bey, saltanat kaldırılırken en küçük bir itiraz dile getirmediği gibi konuşmalarında saltanatın kaldırılması gerektiğine vurgu yapmış ve Büyük Millet Meclisi haricinde bir gücün milleti temsil edemeyeceğinin altını çizmişti. Hatıralarına bakıldığında saltanatın kaldırılmasına yönelik anlatımları da bu yöndedir. Misak-ı Milli çerçevesinde Büyük Millet Meclisi hükümet sistemi dışında bir şeklin kabullenilemeyeceğini söyleyen Rauf Bey, İstanbul'un hükümet biçiminin 18 Mart 1920 tarihi itibarıyla geçersiz olduğunu ifade eden bir öneri ile saltanatın kaldırıldığı ve halifeliğin durumuyla ilgili kararın oybirliği ile alkışlar eşliğinde kabul gördüğünü söylemektedir (Kandemir, 1963:48-51).

1921 yılının Mayıs ayında Meclis'te Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu kurulmuştu. Temmuz ayında gönderdiği telgraf ile Grubun hilafet ve saltanata yer vermeyen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu rehber kabul ettiğini Mustafa Kemal Paşa'ya hatırlatan Kâzım Karabekir Paşa, bu girişimlerden ve Ankara basınının yayınlarından doğan 'en mühim ve hayati endişe'nin hükümet şeklini belirleyen hilafet ve saltanatı bırakmak suretiyle oldu bitti şeklinde cumhuriyetçiliğin benimseneceği endişesi olduğunun altını çizmişti. Paşa'ya göre düşmanların işine yarayacak bu sakıncalı meseleden uzak durulmalıydı (Karabekir, 2008:1087-1088. Kâzım Karabekir Paşa gelinen noktada, Rauf Bey ile benzer gerekçelerle vaktiyle dile getirdiği sözlerden geri adım atmak durumunda kalacak, Meclis konuşmasında İstanbul Hükümeti'ne yönelik eleştiriler dışında net bir fikir beyan etmeyecekti. Anılarında büyük zafer sonrası saltanat ve halifeliğin durumuna dair fikirlerini paylaşan Paşa, hükümet merkezinin İstanbul olmaması, hanedan üyelerinin devlet işlerine karışmalarının

⁴ Rauf Bey'in söyledikleri şu şekildeydi: "Ben, dedi makam-ı saltanat ve hilafete vicdanen ve hissen merbutum. Çünkü benim babam, padişahın nan ü nimetiyle yetişmiş, Osmanlı devletinin ricali sırasına geçmiştir. Benim de kanımda o nimetin zerrati vardır. Ben nankör değilim ve olamam Padişaha muhafaza-i sadakat borcumdur. Halifeye merbutiyetim ise terbiyem icabıdır. Bunlardan başka umumî mütaleam da vardır. Bizde vaziyet-i umumiye tutmak güçtür. Bunu ancak, herkesin erişemeyeceği kadar yüksek görülmeye alışılmış bir makam temin edebilir. O da makam-ı saltanat ve hilafettir. Bu makamı lâğvetmek, onun yerine başka mahiyette mevcudiyet ikamesine çalışmak, felâket ve hüsrânı muciptir. Asla caiz olamaz."

engellenmesi ve hilafetin hanedanda bulunması zaruretinden söz etmektedir (Karabekir, 2008:1254). Yine başka bir yerde Karabekir Paşa'nın, saltanatın kaldırılması ve hilafetin hanedanda bırakılması düşüncesinde olduğu görülmektedir (Mumcu, 2009:40).

Sonuç itibarıyla yol arkadaşları saltanatın kaldırılma sürecinde önceden savunduklarının aksine Mustafa Kemal Paşa ile birlikte hareket etmişler ve Büyük Millet Meclisi'nde ortaya çıkan uzlaşmaya katkı sağlamışlardır.

Cumhuriyet'in İlanı

Saltanatın 1 Kasım 1922'de kaldırılması sonrasında ülkenin yönetim şekline ilişkin tartışmalar başlayacak, Türkiye Devleti'nin uluslararası düzeyde tanındığı 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması sonrasında ise sıra rejimin adının konulmasına gelecekti (Özkaya, 1993:279). Lozan'dan üç ay sonra 24 Ekim'de başlayan ve adeta bir senaryonun hayata geçirilmesi şeklinde cereyan eden gelişmeler sonunda Cumhuriyet ilan edilmesi ile yeni Türkiye'nin rejimi belirlenmiş olacaktı.

Bu noktada Cumhuriyet'in ilan edilmesinden önceki beş gün boyunca yaşanan gelişmelere bakmak gerekmektedir. 2. Ordu Müfettişliği'ne getirilen Ali Fuat Paşa, yeni görevi nedeniyle uhdesinde bulunan Meclis İkinci Reislığı'nden ayrılmış ve istifası 24 Ekim'de Meclis'te okunmuştu. İcra Vekilleri Heyeti Reislığı yapmakta olan Ali Fethi Bey de, yürütmekte olduğu Dahiliye Vekilliği'nden yoğun iş temposu gerekçesiyle aynı gün istifa etmişti. Boşalan bu iki pozisyon için ertesi gün bir araya gelen Halk Fırkası Grubu Dahiliye Vekilliği için Erzincan mebusu Sabit Bey'i, Meclis İkinci Reislığı için ise o sıralarda Ankara'da olmayan Eski İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey'i aday gösterme kararı almıştı. Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkası Grubu'nun tercihini iyi karşılamayarak İcra Vekilleri Heyeti'nin istifa ettirilmesiyle başlayan bir hükümet krizi sürecini idare etmeye başlamıştı. İcra Vekilleri Heyeti ise 26 Ekim'de önce kendi içinde yaptığı bir toplantının ardından Mustafa Kemal Paşa'nın da katıldığı Çankaya toplantısından sonra istifa kararı almıştı (Hakimiyet-i Milliye, 28 Teşrin-i Evvel 1923).

İcra Vekilleri Heyeti'nin istifasını talep eden bizzat Mustafa Kemal Paşa idi. Bununla beraber ordu önemli gördüğü için Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili olan Fevzi Paşa'nın görevini bırakmaması, yeniden seçilme durumunda vekillerin de görev kabul etmemesi kararına varılmıştı. Fethi Bey'in başında olduğu İcra Vekilleri Heyeti'nin 27 Ekim'de Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya sunduğu istifa metninde ülkenin içinde bulunduğu dahili ve harici sorunların çözülebilmesi Meclis'ten tam destek alan bir hükümetin kurulması gerektiği vurgulanmış, böyle bir kabinenin kurulabilmesi için de istifa edildiğinin altı çizilmişti. Büyük Millet Meclisi'nde 28 Ekim günü okunan istifa sonrasında teşkilatı ve lideri olmayan muhalefet tarafından yeni bir hükümetin kurulması yönünde bir takım girişimlerde bulunulmuştu. Hatta İcra Vekilleri Heyeti Reislığı'ni yol arkadaşlarından Ali Fuat Paşa'nın üstleneceği bir kabine için de çaba gösterilmiş, ancak hiçbir girişim sonuca ulaşamamıştı (Okyar, 1980:342-344). Hükümetin kurulmasının bu denli zor olması her vekilin Büyük Millet Meclisi tarafından tek tek seçilmesi şartından ileri geliyordu. Çankaya'da alınan karar gereği önceki vekillerden hiçbirinin yeni hükümette görev almayı kabul etmemesi de bu zorluğu adeta 'imkansız' boyutuna taşıyordu. Süreç tam da Mustafa Kemal Paşa'nın istediği şekilde işliyor, Meclis'te bir uzlaşma temin edilemediği için yeni bir kabine kurulamıyordu. Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile vekillerin Meclis tarafından ayrı ayrı seçilmesi usulüne bir son veriliyor, vekiller İcra Vekilleri Heyeti Reisi tarafından belirleniyordu. Cumhuriyet'in ilanı hükümet kurma zorlukları önündeki engelleri kaldırmakla beraber esasında Mustafa Kemal Paşa'nın devrimci düşünceleri neticesinde ortaya çıkmış oluyordu (Akşin, 2001:170-172).

Acaba Cumhuriyet'in ilanı öncesinde bir hükümet kurulabilmiş olsaydı ne olurdu? sorusu bu noktada önem arz etmektedir. Bu ihtimali de dikkate alarak bir 'B Planı' da olan Mustafa Kemal Paşa, bir vekiller heyetinin kabul görmesi halinde, yeni kabinenin ülke yönetimi açısından liyakatinin dikkate alınacağını, yeni kabineye yardımda bile bulunulacağını, bununla beraber eğer ülkenin idaresi ve kafasındaki yeniliklerin hayata geçmesi noktasında bir zayıflık söz konusu olursa Meclis'in bu konuda bilgilendirileceğini söylemektedir. Hükümetin kurulamaması durumunda, zaten siyasi bir kriz yaşanacağı için bunalımdan cumhuriyetin ilan edilmesi ile çıkılacaktı. Halk Fırkası İdare Heyeti toplantısına katıldıktan sonra içlerinde İsmet Paşa ile Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Bey'in de bulunduğu kişileri 28 Ekim'de Çankaya'ya çağıran Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'in ertesi gün ilan edileceğini ifade etmişti. 29 Ekim Pazartesi günü topladığı Halk Fırkası Grubu'nda Mustafa Kemal Paşa, bunalımın icra vekilleri heyetinin seçilme yöntemi nedeniyle yaşandığını ve artık sorunu çözme vaktinin geldiğini söylemişti. Hemen sonra da Cumhuriyet'in ilan edilmesini yönündeki kanun teklifinin Meclis'e getirilmesi kararına varılmıştı. Aynı gün Büyük Millet Meclisi gündemine alınan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki bazı maddelerin değiştirilmesini öngören teklif, konuşmaların ardından oy birliği ile kabul edildi. Böylece Ekim ayının son günlerinde yaşanan kabine bunalımı, 29 Ekim 1923'te Anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi neticesinde ülkenin siyasi rejimini de belirleyen Cumhuriyet'in ilanı ile son bulmuş oldu (*TBMM Zabıt Ceridesi*, 29 Ekim 1923:90-98; Atatürk, 1997:531-534).

Cumhuriyet'in ilanı ile anayasada devletin şekline dair maddeler değiştirildi. Anayasanın ilk maddesi Türkiye Devleti'nin hükümet şeklinin Cumhuriyet olduğunu tescilledi. Bununla beraber yeni bir devlet başkanlığı ve kabine usulü benimsendi. Devlet başkanlığı makamı, Meclis üyeleri içerisinde bir seçim dönemi için seçilecek, bir kez daha aday olma hakkı olan ve gerektiğinde Meclis'e ve İcra Vekilleri Heyeti'ne başkanlık edebilecek bir Cumhurbaşkanı tarafından doldurulacaktı. Cumhuriyet'i ilan edildiği anayasa değişikliğinin kabulünün hemen ardından Mustafa Kemal Paşa, hazır bulunan 158 mebusun tamamının oyu ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk cumhurbaşkanı olacaktı. Yine Meclis içinden Cumhurbaşkanı tarafından seçilecek İcra Vekilleri Heyeti Reisi, ki artık başvekil olarak anılacaktır, kendi belirlediği vekiller ile Cumhurbaşkanı'nın onayını aldıktan sonra Meclis'ten güvenoyu alarak görevine başlayacaktı. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kurulan ilk kabine de 30 Ekim 1923 tarihli oylamada hazır bulunan 166 üyenin tamamının desteği ile güvenoyu alan İsmet Paşa Kabinesi olacaktı (Atatürk, 1997:534,540-541).

Cumhuriyet'in İlanı Nasıl Karşılandı?

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, toplantıya katılan bütün mebusların kabul oyu neticesinde gerçekleşen anayasa değişikliği ile ilan edilmiş olan Cumhuriyet ülke sathında genel itibarıyla olumlu karşılanmıştı. Bununla beraber anayasa değişikliğinin birkaç saat içinde yapıldığı ve aceleyle getirildiği şeklinde eleştiriler de göze çarpıyordu. (Atatürk, 1997:540-543) Özellikle İstanbul gazetelerinin başını çektiği kesimler Cumhuriyet'in ilanı üzerine kısa süreli bir şaşkınlık yaşadıkları sonradan eleştirilere başladılar (Alpkaya, 2009:104-107). *Tevhid-i Efkâr* gazetesinin hem sahibi hem de başyazarı olan Velid Ebuzyiya eleştirileri getirenlerin başında geliyordu. Milli Mücadele süresince Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde Anadolu'da gelişen Milli Hareket'e açık destek veren bir gazeteci olan Velid Ebuzyiya, halkın Cumhuriyet için hazır olmadığını, otoriter bir yönetim için Cumhuriyet'in kılıf olarak kullanıldığını söyledikten sonra daha da sertleşmiş ve hazırlık çalışmalarının yapıldığı mekana gönderme yapmak suretiyle Cumhuriyet'in Meclis'ten değil de Ankara İstasyon binasından çıktığını söylemişti (Polat, 2014:160-161).

Bu noktada Cumhuriyet'in bir aşamada ilan edilmediğine dair elimizdeki verileri paylaşmakta yarar vardır. Cumhuriyet, ilan edildiği tarihte ortaya çıkan bir gelişme değil, Mustafa Kemal Paşa'nın zihninde önceden belirlenmiş ve gerçekleştirilmesi uygun zaman ve zemine havale edilmiş bir hedefti. Bu hedefin arka planına baktığımızda Fransız Devrimine kadar giden bir süreç karşımıza çıkmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, kendisinin özgürlük ve bağımsızlık anlayışını etkileyen Fransız Devrimi'ni ve bu devrimin fikir babalarından Jean Jacques Rousseau'yu çok iyi bilmekteydi. Bir cumhuriyetçi olan Rousseau, Mustafa Kemal Paşa'yı belki de en fazla 'birey için özgürlükçü, toplum için cumhuriyetçi' bir anlayışa sahip olması yönüyle etkilemişti. Rousseau, sadece Mustafa Kemal Paşa'yı değil, Namık Kemal ve Mizancı Murat Bey gibi birinci ve ikinci kuşak Jön Türk temsilcilerini de etkilemiş bir düşünce adamıydı. Bununla beraber Rousseau'nun 'Toplum Sözleşmesi' kavramının gerek İslam ve Türk toplum geleneği gerekse devlet anlayışı ile örtüşen bir kavram olması cumhuriyete yönelmeyi etkileyen bir destek olarak görülebilir. (Turan,1999:9-14). Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'in ilan edileceği zamana kadar elde edilmiş anayasal kazanımların getirdiği entelektüel katkıları da hayatına uygulamış, Milli Mücadele'nin başlarından itibaren bir meclis çatısı altında hareket etmeyi çok daha uygun bulmuştu. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'daki cumhuriyet düşüncesinin arkasında Rousseau'ya kadar giden, Tarık Zafer Tunaya tarafından 'Cumhuriyet'in siyasal laboratuvarı' olarak nitelenen İkinci Meşrutiyet Dönemi'yle ivme kazanan anayasal gelişmeler sürecinin de etkisi görülebilir. Nihai olarak yeni devletin rejimi ile siyasal sistemini belirlenecek bir adım atılması noktasında bulunuluyordu. Saltanatın kaldırılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa, uzun vadeli bu hedefi gerçekleştirmek için öncelikle güvenebileceği isimlerden oluşan bir hükümetin kurulmasını temin etti, sonra da bu hükümetin istifa ettirilmesiyle başlayan süreç sonunda Cumhuriyet'in ilanını gerçekleştirdi (Yalçın, 2011:119).

Mustafa Kemal Paşa, ilanından bir ay kadar önce gerek ülke gerekse Batı kamuoyunu Cumhuriyet'e hazırlama işlevi de gören bir mülakat gerçekleştirmişti. 27 Eylül 1923 tarihinde *Neue Freie Presse* adlı bir Avusturya gazetesinde yayımlanan bu mülakatta, Mustafa Kemal Paşa Cumhuriyet'e dair net bilgiler vermekteydi. Yeni Türkiye'de hakimiyetin kayıtsız şartsız milletin olduğunu, yasama ve yürütme güçlerinin de milleti hakiki manada temsil eden tek kurum olan Büyük Millet Meclisi'nde toplandığını söyledikten sonra bu iki kelimeyi özetleyebilecek tek kelimenin Cumhuriyet olduğunun altını çizmişti. Sözlerinin devamında kabinenin bu yöndeki teklifini en kısa zamanda Meclis'e sunması ile yeni hükümet şeklinin yasal bir zemine oturacağını da söyleyen Paşa, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentinin Ankara olduğunu ifade ettiği cümlesinde ülkenin isminin Türkiye Cumhuriyeti olacağını ilan etmişti (Atatürk, 2006:86-87). Mustafa Kemal Paşa'nın yakınında bulunan isimlerden Yunus Nadi Bey de, o günlerde Anayasa Komisyonu Başkanlığı görevini de yürütmekteydi, *Yeni Gün* gazetesinin 8 Ekim 1923 tarihli sayısında Cumhuriyet'in yakın bir zamanda ilan edileceğini ifade etmişti (Turan, 2009:294-295). Bu örnekler, Cumhuriyet'in ilanının beklenmedik bir gelişme olarak gerçekleşmediğini, yaklaşık bir ay önceden kamuoyunda dillendirilmeye başlandığını göstermektedir. Bu türden eleştirilere katılmayan o günlerin Bolu mebusu ve yine Mustafa Kemal Paşa'ya yakın bir gazeteci olan Falih Rifkî Atay da Cumhuriyet'in ilanının bir ön hazırlık sonucunda olduğunun belli olduğunu ifade etmektedir (Atay, 2004:436).

Cumhuriyetin İlanı Sırasında Yol Arkadaşları

Cumhuriyet'in ilanı Büyük Millet Meclisi'ndeki anayasa değişikliği oturumuna katılan 158 mebusun tamamının oyu ile gerçekleşmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele sırasındaki yol arkadaşları bu tarihi günde mebus olmalarına rağmen çeşitli nedenlerle Meclis'te bulunmuyorlardı. Karabekir Paşa, Cumhuriyet'in ilan edildiği gün Trabzon'da bulunurken, Rauf Bey ile Ali Fuat ve Refet Paşalar İstanbul'da idiler. Rauf Bey, Lozan görüşmeleri esnasında İsmet Paşa ile bir takım anlaşmazlıklar yaşadığından kendisini karşılamak istememişti. Bu durumu Mustafa Kemal Paşa'ya ilettikten bir gün sonra İcra Vekilleri Heyeti Reisliği'nden istifa dilekçesini yazan Rauf Bey, Lozan Heyeti gelmeden Ankara'dan ayrılmış, Sivas ve İzmir'e uğradıktan sonra İstanbul'a varmıştı (Kandemir, 1965:130).⁵ 1. Ordu Komutanı olarak İstanbul'da görev yapmakta olan Kâzım Karabekir Paşa, 1923 yılı başlarında çıktığı Anadolu gezisi kapsamında bulunduğu Sarıkamış'tan İstanbul'a dönmek üzere 15 Ekim'de ayrılmıştı (Hakimiyet-i Milliye, 14,16 Teşrin-i Evvel 1923). Büyük Millet Meclisi İkinci Reisliği görevini yaparken Mustafa Kemal Paşa'ya askerlik mesleğine devam etmek istediğini söyleyen Ali Fuat Paşa ise Cumhuriyet'in ilan edilmesinden kısa süre önce 2. Ordu Müfettişliği görevine getirilmişti. Yeni görevine başlamak için Meclis İkinci Reisliği vazifesinden istifasını 23 Ekim'de veren Paşa'nın dilekçesi ertesi gün Meclis'te okunmuştu (TBMM Zabıt Ceridesi, 24 Teşrin-i Evvel 1923:10-11). Mustafa Kemal Paşa'nın talebiyle Çankaya'da iki gece kalan ve bir takım görüşmelere katılan Ali Fuat Paşa, 27 Ekim 1923 gecesi bu defa Mustafa Kemal Paşa ile vedalaşmak için Çankaya'ya çıktıktan sonra Ankara'dan ayrılmıştı. Yeni görevine başlaması beklenen Ali Fuat Paşa, ilginç bir şekilde görev yeri olan Konya yerine İstanbul'a gitmiş, orada Refet Paşa ile Rauf ve Adnan Beyler tarafından karşılanmıştı (Anadolu'da Yenigün; Hakimiyet-i Milliye 29 Teşrin-i Evvel 1923; Cebeşoy, 2007:433).

⁵ Rauf Bey, İstanbul'a vardikten sonra kendisini karşılayan Refet Paşa ile birlikte TBMM'nin İstanbul temsilciliği görevini yürütmekte olan Adnan (Adıvar) Bey'i ziyaret etmişti (Tevhid-i Efkâr, 14 Teşrin-i Evvel 1923: 16 Teşrin-i Evvel 1923).

Cumhuriyet'in ilan edildiği günlerde Refet Paşa da İstanbul'da bulunuyordu. Mustafa Kemal Paşa ile olan anlaşmazlıkları⁶ nedeniyle Milli Mücadele'nin son dönemlerinde orduda görev almayan Refet Paşa, zaferden sonra Rauf Bey'in Mustafa Kemal Paşa nezdinde aracı olmasıyla yeni bir göreve getirilmişti (Kandemir, 1965:85). TBMM Fevkalade Temsilciliği adını taşıyan bu görev, Doğu Trakya'nın teslim alınması ile ilgiliydi. Paşa, önce İstanbul sonra da Trakya'da yerine getirdiği görevi sona erince Cumhuriyet'in ilan edilmesinden yirmi gün kadar önce İstanbul'a gitmişti (Özdemir, 1992:114-115). Böylece Cumhuriyet'in ilan edilmesinden kısa süre önce, yurt gezisinde olan Karabekir Paşa dışındaki isimler İstanbul'da bir araya gelmişlerdi. Ankara'dan yeni gelmiş olan Ali Fuat Paşa, Refet Paşa'nın evinde Büyük Millet Meclisi İstanbul temsilcisi Adnan Bey'in de katıldığı görüşmede kendilerini Ankara'da olup bitenler hakkında bilgilendirmişti. Ali Fuat Paşa, anılarında bu bilgilendirmeye dair açıklamalar yapmakta, kabinenin istifası ve yeni kabine meselesine dair arkadaşlarının sorularına cevap verdiğini söylemektedir. Sözlerinin devamında kabinenin İsmet Paşa veya Fevzi Paşa tarafından kurulmasını mümkün gördüğünü ancak esas meselenin başka olduğunu ifade etmekte ve Teşkilat-ı Esasiye'nin kabine usulüne dair bazı maddelerini değiştirileceği ve Cumhuriyet ilan edileceği kanaatinde olduğunu söylemektedir (Cebesoy, 2007:433).

Ali Fuat Paşa'nın istifası üzerine Halk Fırkası Grubu, Meclis İkinci Reislığı görevine gıyabında Rauf Bey'i aday göstermişti. Rauf Bey, hükümetin kendisinin adaylığı nedeniyle istifa ettiği yönünde çıkan haberleri Cumhuriyet'in ilan edilmesinden bir gün önce *Tercüman-ı Hakikat* gazetesine verdiği beyanat ile yalanlamıştı. Beyanatı sırasında kendisinin bazı ilke farklılıkları yüzünden Mustafa Kemal Paşa ve kabine üyeleri ile yollarının ayrıldığı, bunun yanında Refet Paşa ve Halife Abdülmecid Efendi ile sık sık görüşmesi nedeniyle kimi dedikodular yapıldığı söylenince aşağıdaki açıklamalarda bulunmuştu:

"Meclis'te bir ikilik olduğuna da kail(?) değilim. Eğer bazı meselelerde ayrılık olsa bile bu ikilik değildir. Bize batıyorsunuz dedikleri ve ahvali karmakarışık gösterdikleri zaman biz düşmanı yendik. Aramızda bir post kavgası da yoktur, kimse böyle bir şey düşünmek bile istemez. Eğer herhangi bir zihinden böyle bir fikir geçerse, yazık olsun, bütün emeğimize, döküğümüz kana derim. Böyle bir şey katiyen yoktur ve olamaz. ..."

Gazi Paşa ile benim aramda ne gibi bir fark, nasıl bir ihtilaf mevcut olmasını istiyorlar? Sizi temin eylerim ki katiyen böyle bir şey mevcut değildir.

Halife Hazretlerini ziyaret ve Refet Paşa ile buluşmam, konuşmam meselelerine gelince ben İstanbul mebusuyum. Halife Hazretleri Halife-yi Müslimin'dir. Kendisini ziyaret eylemek günah mıdır, yoksa Halife Hazretleri kimse ile görüşmekten men mi edilmiştir? Refet Paşa yirmi beş senelik arkadaşımdır, ... Her vakit o benim evime gelir ben de onun evine giderim..." (Tercüman-ı Hakikat, 29 Teşrin-i Evvel 1923)⁷

Bu cümleler içerisinde geçen 'bazı meselelerde ayrılık olsa bile' ifadesini dikkate alarak Rauf Bey ile Mustafa Kemal Paşa arasında hangi konularda ayrılık olduğu sorusunu cevaplamaya çalışalım. Lozan görüşmelerinin anlaşma ile sona erdiği günlerde İcra Vekilleri Heyeti Reislığı görevinde bulunan Rauf Bey, Çankaya'da Mustafa Kemal Paşa'ya partiler üstü bir pozisyonda olması gerektiğini ifade etmişti (Cebesoy, 2007:405-407). Oysa Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'in o günkü isteğinin aksine 9 Eylül 1923'te kurulan Halk Fırkası genel başkanlığını uhdesinde bulunduruyordu. Bundan başka o günlerde cumhuriyet ilan edileceği yönündeki söylentiler de dışlanmışlık hissi yaşayan ve gelişmelerden haberdar olmayan Rauf Bey'in bu 'ayrılık' kelimesini kullanmasının arkasında yatan sebepler olabilir.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a giden Ali Fuat Paşa'nın Rauf ve Adnan Beyler ile Refet Paşa'nın yanında birçok kimse tarafından karşılandığını 28 Ekim'de tarihli gazetelerden öğrendiğini söylüyordu. Bununla beraber Karabekir Paşa ve Rauf Bey'in resimlerinin Kars İstilasası ve Mondros haberleri ile yayımlandığına dikkat çeken Paşa (Atatürk, 1997:532-533), eski yol arkadaşlarının İstanbul'da toplanmaları nedeniyle kuşkuya kapılıyordu. Kendisi Ankara'da yaşanmakta olan kabine buhranını Cumhuriyet'i ilan etmek suretiyle çözerken yanında Milli Mücadele sırasında omuz omuza verdiği arkadaşlarından hiçbiri bulunmuyor, İstanbul'da toplanan yol arkadaşları ise Ankara'da devletin rejiminin belirlendiği gelişmelerden habersiz, vaktiyle birlikte hareket ettikleri Mustafa Kemal Paşa'dan kopmuş olmanın verdiği bir dışlanmışlık hissi yaşıyorlardı.

Yol Arkadaşları Cumhuriyet'in İlanı'nı Nasıl Karşılıdı?

Bu çalışmanın özünü yol arkadaşlarının Cumhuriyet'in ilanına verdikleri tepki oluşturmaktadır. Ancak önce yol arkadaşlarının Cumhuriyet konusundaki düşüncelerine bakmak faydalı olacaktır. Kâzım Karabekir Paşa, Cumhuriyet'in ilan edilmesinden iki yıl üç ay kadar önce, Mustafa Kemal Paşa'ya yukarıda da değindiğimiz bir telgraf göndermişti. 1921 yılının Temmuz ayında gönderilen telgraf, iki ay önce Meclis'te kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'na dairdi. İçeriğinde kişisel çekinceleri yanında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesinin itirazlarını da dile getiren Paşa, 'en

⁶ Sakarya Zaferi'ni takip eden günlerde düşmana karşı yapılması beklenen saldırının gecikmesi nedeniyle Büyük Millet Meclisi içinde bir muhalefet gelişirken, buna destek verenlerden biri de Müdafaa-i Milliye Vekilliği görevini yürütmekte olan Refet Paşa idi. 1922 yılı Ocak ayı başlarında Meclis'te bir konuşma yapan Refet Paşa, Başkomutanlık ile Genelkurmay Başkanlığı'nın Ankara'da yani cepheden uzakta olduğunu, Mustafa Kemal Paşa'nın hem Başkomutan hem de Meclis Reisi olmasının getirdiği zorluklar bulunduğunu ve ordu işlerinin kötü gittiğini söyleyerek Meclis'te bir harp encümeni oluşturularak ordunun durumunun incelenmesi gerektiğini ifade etmişti. Yine Genelkurmay Başkanı ile İcra Vekilleri Heyeti Reisi'nin aynı kişi olmasını eleştiren Refet Paşa, Genelkurmay'ın başında bulunduğu Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlanmasını çözüm olarak sunmuştu. Eleştirilere cevap veren Mustafa Kemal Paşa, ordunun kötü yönetilmediğinin ve asıl hedefin kendisini Ankara'dan uzak tutmak olduğunun altını çizmiş, Refet Paşa'nın çözümüne de olumsuz yaklaşmıştı (Atatürk, 1997:420-421). Mustafa Kemal Paşa'yı eleştirdiği konuşmasından bir hafta kadar sonra yürütmekte olduğu Müdafaa-i Milliye Vekilliği vazifesinden istifa eden Refet Paşa, Meclis'e de devam etmeyeceği bir sürece girecekti (TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Ocak 1922: s.16).

⁷ *Anadolu'da Yenigün* de 31 Ekim sayısında Rauf Bey'in bu beyanatına değinmiş ve 'ikilik yoktur, ihtilaf yoktur, post kavgası yoktur ve olamaz' şeklindeki sözlerini öne çıkarmıştı (Anadolu'da Yenigün, 31 Teşrin-i Evvel 1923).

hayati endişe'nin hilafet ve saltanatın kaldırılarak cumhuriyete geçilmesi olduğunun altını çizmişti. Bu işten vazgeçilmeliydi, zira böyle bir durum hayati ve bağımsızlığı boğarak düşmanlar için fayda sağlayacak iş olurdu. Kendisine göre, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, saltanat ve halifelik yerine Cumhuriyet'i getirme niyetindeydi, bu niyet ise ülkede bir kargaşaya yol açardı. Bununla beraber devletin şekline dair yapılacak değişikliklerde idari ve askeri rical yanında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin de görüşleri sorulmalı, sonra bu görüşler fevkalade bir mecliste değerlendirmeye tabi tutulmalıydı. Paşa, telgrafında Mustafa Kemal Paşa'nın nasıl bir pozisyonda kalması gerektiğine dair de şu cümleleri kurmuştu: "Bendeniz, zat-ı samilerinin... siyasi, grup ve fırkalara intisaben veyahut efkar-ı umumiyece her türlü muhalefet ve münakaşalara zemin-i müsait olabilecek cereyanlara iştirakten beri kalmasına ve yalnız mücadele-i milliyemizin nazım ve reis-i tabiisi olarak bulunmasına bilhassa taraftarım." (Karabekir, 2008:1088-1090)

Bu ifadeleriyle Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın partiler üstü bir pozisyonda bulunması gerektiği fikrini Cumhuriyet'in ilanından iki yıldan biraz daha uzun bir zaman önce dile getiriyordu. Rauf Bey de aynı yöndeki düşüncesini Mustafa Kemal Paşa'ya Çankaya'da söylemişti. Bu noktada kritik bir soru akla gelmektedir: Acaba Cumhuriyet'in ilan edilmesine kadar geçen zamanda Paşa'nın fikirleri değişmiş miydi? Bu zaman zarfında kendisinin de mensubu bulunduğu TBMM saltanatın ilgasına karar vermiş, Paşa da Meclis'te oluşan fikir birliği içinde hareket etmişti. Ancak Cumhuriyet'in ilan edilmesi sırasında Paşa'nın durumu saltanatın ilgası sürecinden farklıydı. TBMM'de bulunanların tamamının oyu ile Cumhuriyet ilan edilirken askeri görevi nedeniyle Meclis'ten uzak olan Kâzım Karabekir Paşa, öteki yol arkadaşları ile birlikte bir dışlanmışlık hali yaşamaktaydı. Bu nedenle Paşa, Cumhuriyet'in ilanını duyduğunda bu halini de yansıtan bir tepki vermişti. O gün Trabzon'da olan Paşa, duyduğu top seslerinin sebebini sormuş ve Trabzon Mevki Komutanı Kâzım (Orbay) Paşa'dan topların Cumhuriyet'in ilanını nedeniyle atıldığını öğrenmişti. Tam da bu noktada Paşa'nın ağzından, '... Biz bunu konuşmamıştık' sözleri dökülmüştü (Atay, 2004:441-442). Milli Mücadele döneminde neredeyse her mevzuda ne düşündüğü merak edilen Kâzım Karabekir Paşa, Cumhuriyet'in ilanını gibi çok önemli bir konuda karar mekanizmasının dışında kalmış olmanın verdiği bir hayal kırıklığı yaşamıştı. Başvekil İsmet Paşa'nın, kendisini bilgilendirmediği için hata yaptığını Ankara'ya döndüğünde kendisine söylediğini ifade eden Karabekir Paşa, anılarında yaşadığı kırgınlık hissini şu sözlerle ifade etmektedir: "Ben hem mebus hem de bir ordu kumandanı olduğum halde bana da kimse bir şey bildirmemişti. Bu vaziyet haklı olarak halkı da orduyu da telaş ve endişeye düşürdü. Daha dün yüreklerine ferahlık verdiğim zatlar benden bu şeklin manasını soruyorlardı. Bu vaziyette tabii Cumhuriyet'in ilanını ertesi günü dahi kutlayamadık..." (Mumcu, 2009:102).

Kâzım Karabekir Paşa, bu noktada kendisi ve yol arkadaşları için, onaylarına başvurulmadan Cumhuriyet'in ilan edilmesini bir ayrılık sebebi olarak gördükleri düşüncesinde olan Mustafa Kemal Paşa'nın sözlerine de cevap verme lüzumu hissetmişti: "... İstiklâl Harbi'nin en tehlikeli günlerinde sonuna kadar fedakâr arkadaşlarının rey ve irşadına ihtiyaç gösteren Mustafa Kemal Paşa, artık muzaffer bir başkumandan sıfatıyla maiyet kumandanlarına Cumhuriyet dikte ettirmiştir. Eski arkadaşlarının rakip olabileceği endişesiyle sun'î şahsiyetler icadı da lazım gelmişti. Bunun için eski arkadaşlarını kötülemek lazımdı; bunu da hakkıyla yapmıştır." (Karabekir, 1991:196).

Kâzım Karabekir Paşa'nın kırgınlığının kalemine de yansıdığı göze çarpmaktadır. Bu durum esasen Cumhuriyet'in ilan sürecinde fikri alınacak biri olarak görülmemesinden ileri gelmekteydi. O zamana kadar, bütün önemli işlerde kendisinin düşünceleri dikkate alınmış, en azından işler Paşa'nın da içinde bulunduğu bir ortamda çözüme kavuşturulmuştu. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'ye atıldıkları ilk andan itibaren hemen her önemli gelişmede kendisinin fikrini almış, pek çok konuda da kendisini bilgilendirmişti. Amasya Kararları, Meclis'in Ankara'da açılması ve Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutanlık süresinin uzatılması konularında durum hep böyle olmuştu. Saltanat kaldırılırken de Paşa'nın da içinde bulunduğu bir uzlaşma söz konusu olmuştu. Ne var ki Cumhuriyet'in ilan sürecinde işler değişmiş ve Karabekir Paşa dışlanmış biri pozisyonunda kalmıştı. Cumhuriyet'in ilan edildiğini duyduğu top sesleri neticesinde öğrendiği anda da gayri ihtiyari '... Biz bunu konuşmamıştık' demişti. Bu ifade ile Paşa, içinde kendisinin de bulunduğu bir ortamda ülkenin geleceğine dair görüşmeler yapıldığı, bu sırada Cumhuriyet'in ilan meselesinden söz edilmediği ve o günlerde gündeme gelmeyen Cumhuriyet'in şimdi bir emrivaki şeklinde ilan edildiğini kastetmiş olmalıdır. Kâzım Karabekir Paşa'nın yaşadığı dışlanmışlık hissi, Milli Mücadele'ye önemli katkılar veren ve Cumhuriyet'in ilan konusunda sürecin dışında kalan diğer yol arkadaşlarında da vardı. İşte bu nedenle Cumhuriyet'in ilanını, yol arkadaşlarını Mustafa Kemal Paşa ile yolun sonuna getiren gelişmedir.

Yol arkadaşları içinde Cumhuriyet'in ilanına en yumuşak tepkiyi Ali Fuat Paşa vermişti. 29 Ekim gecesi atılan toplara bir anlam veremediğini ve Cumhuriyet'in ilanını ertesi sabah gazetelerden öğrendiğini ifade eden Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya Cumhurbaşkanı seçilmiş olması hasebiyle bir kutlama telgrafı gönderdiğini de söylemektedir. Öte yandan Ali Fuat Paşa'nın anılarında Cumhuriyet'in ilanının neden aceleyle getirildiğini anlamaya yönelik eleştirel bir açıklaması da göze çarpmaktadır. Kendisine göre o günlerde Halife'den yararlanmak suretiyle meşruti saltanat peşinde koşan bir grup yanında bir de Mustafa Kemal Paşa'yı halifeye rakip göstermeye çalışan bir kesim vardı. Ve cumhuriyet tam da bu nedenle alelacele ilan edilmişti. Tıpkı diğer yol arkadaşları gibi Ali Fuat Paşa da Cumhuriyet'in ilan edilmesine karşı çıkmamakta, dahası ilan edilmiş şeklini de anlayışla karşılamakta, buna karşın Cumhuriyet'in vardığı nokta konusunda bir eleştiri getirmektedir. Büyük Millet Meclisi ve hükümetinin Cumhuriyet değil, milli hakimiyete dayalı kurucu bir idare olduğunu söyleyen Paşa, Bolşevik devletlerle Güney Amerika devletlerinde Cumhuriyet yönetimi adı altında diktatörlüklerin bulunduğu altını çizdikten sonra "*biz diktatörlüğü getirmeyecek esaslara dayanan bir Cumhuriyet istemiştik.*" demektedir (Cebesoy, 2007:436-440). Bu sözleri ile Paşa, kendisinin de arzuladığı Cumhuriyet'in Türkiye'de bir diktatörlüğe dönüştüğünü ifade etmekte ve Mustafa Kemal Paşa'yı hedef alan bir söylemde bulunmaktadır. Esasında yol arkadaşlarında var olan endişe Mustafa Kemal Paşa'nın, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte ileride keyfi bir hareket içinde olacağı endişesiydi (Mumcu, 2009:108).

Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı 1920 yılı Nisan ayından itibaren rejimin adının fiilen Cumhuriyet olduğunu söyleyen Rauf Bey, Cumhuriyet'in ilanını şaşkıncı bir gelişme olarak görmediğini belirtmektedir. 29 Ekim gecesi atılan top sesleri nedeniyle uykusundan uyanan ve seslerin sayısının yüze yaklaştığının farkına varan Rauf Bey, bunun kesinlikle Cumhuriyet için

olduğunu ve eğer Cumhuriyet ise vatana ve millete hayırlı olsun temennisini dile getirdiğini ifade etmektedir (Kandemir, 1963:112). Ne var ki Rauf Bey, o günlerde *Vatan* ve *Tevhid-i Efkâr* gazetelerine verdiği ve kamuoyunda geniş yankı bulan beyanati nedeniyle zor durumda kalacaktı. Beyanatında Cumhuriyet'in kamuoyu tarafından 'halkça gayr-i mesul zevat tarafından' oldubitti şeklinde algılandığını söylemiş, Meclis ve hükümetin bu ani karar nedeniyle milleti aydınlatması gerektiğine vurgu yapmıştı. Kendisine göre en iyi hükümet şekli, halkın refah ve bağımsızlığı ile ülkenin bütünlüğünü sağlayan hükümet şekliydi ve konu cumhuriyet sözcüğü üzerinden değerlendirmemeliydi. Hükümetler mutlakiyet ve milli hakimiyet olmak üzere iki temel üzerinde bulunurdu ve en iyi yönetim şekli de milli hakimiyet esasına bağlı olan yönetim şekliydi (Tevhid-i Efkâr, 1 Teşrin-i Sâni 1923).

Rauf Bey, Cumhuriyet'in ilan edildiği günlerde söyledikleri nedeniyle büyük tepki görecekti. Mustafa Kemal Paşa da *Nutuk'ta* kendisine cevap verme gereği hissedecek, kamuoyunun fikrini nasıl anladığını soracaktı. Paşa'ya göre 'en iyi' dediği hükümet şeklinin adını kendisine sormak gerekiyordu. Rauf Bey, Cumhuriyet'in kendi tanımına uyup uymadığını da söylemeli, en iyi yönetim şekli Cumhuriyet ise bunu açıkça dile getirmeli, değilse en iyi şeklin ne olduğunu açıklamalıydı. Mustafa Kemal Paşa'ya göre Rauf Bey için en iyi yönetim şekli Cumhuriyet değil, milli hakimiyet esasına dayanan meclis hükümeti sistemi idi. Bu sistem Cumhuriyet'in yerine kabul edildiği sistemdi. Yine Paşa'ya göre Rauf Bey, devlet başkanlığı makamını halifenin doldurması düşüncesindeydi ve bu makamı bir cumhurbaşkanı doldurduğu için telaşa kapılmıştı. Ayrıca Paşa 'gayr-i mesul zevat' tabiri ile kendisinin kastedildiği düşüncesindeydi. Rauf Bey'e bir oldubitti neticesinde Mondros'un 7. maddesini kabul ederken milletin üzüntüsünü hissedip hissetmediğini soran Mustafa Kemal Paşa'ya göre, kendisini destekleyenlerce Mondros'un intikamını Lozan'la alan kişi olarak lanse edilen Rauf Bey, milletin arzu ve duygularına kendilerinden daha ilgili olduğunu dile getirecek derecede haddini aşmamalıydı (Atatürk, 1997:544-549).

Rauf Bey'e yönelik sert eleştirilerde bulunan Mustafa Kemal Paşa, eski yol arkadaşları ile neden bir yol ayrımına geldiği sorusuna da cevap vermektedir. Cumhuriyet'in ilanı kararını alırken, o günlerde Ankara'da bulunan arkadaşlarıyla, aynı düşüncede olduklarını bildiği için müzakere yapma gereğini duymadığını söyleyen Mustafa Kemal Paşa, buna karşın 'o sırada Ankara'da bulunmayan zevat' diye söz ettiği eski yol arkadaşlarının, yetkileri olmamasına rağmen, bilgilendirilmeden ve onayları alınmadan cumhuriyetin ilan edilmesini bir gücenme ve ayrılık sebebi saydıklarının altını çizmektedir (Atatürk, 1997:533-534). Bu noktada İsmet (İnönü) Paşa'nın söyledikleri de önem arz etmektedir. Milli Mücadele'nin başından itibaren önde bulunan ve Mustafa Kemal Paşa ile yolları ayrılan isimlerin Cumhuriyet'in ilanını zamansız ve sırasız gördüklerini söyleyen Paşa, Cumhuriyet için 'gereksiz ve istemeyiz' yerine 'aceleye getirildi' dediklerinin altını çizmektedir (İnönü, 1987:174).

Rauf Bey, beyanati sırasında söyledikleri nedeniyle getirilen eleştiriler karşısında fikirlerini açıkça söylediğini ve başka bir söze gerek olmadığını ifade ederek geri adım atmayacaktı (Tevhid-i Efkâr, 7 Teşrin-i Sâni 1923). Öteki yol arkadaşları ile birlikte yurt gezisinden 10 Kasım günü İstanbul'a dönen Kâzım Karabekir Paşa'yı karşılayacaktı (Hakimiyet-i Milliye, 11 Teşrin-i Sâni 1923). Yol arkadaşları, Ankara'da rahatsızlık oluşturan Halife Abdülmecid Efendi'yi ziyaret etmeye devam edecekler, Halife de Kâzım Karabekir Paşa'nın İstanbul'a dönüşü nedeniyle bir ziyafet verecekti (Anadolu'da Yeni Gün, 13-14 Teşrin-i Sâni 1923; Hakimiyet-i Milliye, 14 Teşrin-i Sâni 1923). *Hakimiyet-i Milliye* ile *Anadolu'da Yeni Gün* gazeteleri de Cumhuriyet'i ani bir karar olarak gören Rauf Bey'e tepki gösterecekti. *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Kasım'da Rauf Bey'e "Sakarya'ya da, Afyonkarahisar'ı Taarruzu'na da, hakimiyet-i milliyenin ilanına da böyle bir günde karar verilmişti değil mi?" sorusunu yöneltecekti. Yunus Nadi de başyazarı olduğu *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde Rauf Bey'in 'damdan düşercesine' sözler sarf ettiğini ifade edecek, açık olmaması nedeniyle bu beyanati mertçe bulmadığını söyleyecek, Cumhuriyet'in ilanından şikâyetçi olduğunu söylediği Rauf Bey'in Cumhuriyet'i beğenmemiş ise bunu açıkça söylemesinin kendisinden beklenen biricik erdem olduğuna dikkati çekecekti (Hakimiyet-i Milliye, 2 Teşrin-i Sâni 1923; Anadolu'da Yeni Gün, 4 Teşrin-i Sâni 1923).

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden 15 gün kadar sonra arkadaşlarının da içinde bulunduğu bir grup tarafından Ankara'ya uğurlanan Rauf Bey, bu şehirde Mustafa Kemal Paşa'yla görüşmek istemiş, ancak Cumhurbaşkanı rahatsız olduğu için bu ziyaret gerçekleşmemişti.⁸ Mustafa Kemal Paşa'ya göre Rauf Bey, Ankara'da da boş durmamış, Cumhuriyet konusunda propaganda yaparak parti mensuplarını kendilerine karşı tahrik etmeye kalkışmıştı. Yine Paşa'ya göre Rauf Bey, Cumhuriyet'in ani bir kararla ilan edilmesinin geçerli bir nedeni olduğu gerekçesiyle, bu meseleyi Meclis gündemine aldırarak isteyecek, böyle bir sebep bulunamayınca da aceleyle alınan bu kararın doğru olmadığı anlaşılmış olacaktı. Öte yandan Rauf Bey'in niyetini anlayanlar da bir fırka toplantısı sırasında kendisinden izahat isteyeceklerdi. Mustafa Kemal Paşa Rauf Bey'i, öteki arkadaşlarıyla birlikte bir saldırı hazırlığı içinde görecekti. Rauf Bey'in beyanatını, Halife'ye ziyaretleri ve Halife'yi eleştiren yazı ve konuşmalarla verdikleri tepkileri bu görüşünü destekleyen gelişmeler olarak gösteren Mustafa Kemal Paşa, Halife ve bir şehzade tarafından yönlendirilen yol arkadaşlarının Meclis'te karşı atağa geçecekleri düşüncesindeydi (Atatürk, 1997:553-554).

Rauf Bey, vermiş olduğu beyanati nedeniyle Halk Fırkası Grubu'nda kendisini savunmak durumunda kalacaktı. Rauf Bey'i Cumhuriyet'i zayıflatmak ve muhalif parti kurarak Halk Fırkası'nı bölmekle suçlayan teklif Cebelibereket (Osmaniye) mebusu İhsan Bey tarafından verilecek, konunun açıklığa kavuşması gerektiği talebi dile getirilecekti (Demirel ve Konur, 2002:17; Kandemir, 1963:112). 22 Kasım'da Fırka Grubu'nda gerçekleşen ve 8 saatten fazla süren toplantı ile kozlar paylaşılacak, Rauf Bey 'gayr-i mesul zevat' tabiri ile Mustafa Kemal Paşa'yı kastetmediğini söyleyecekti. İsmet Paşa'nın, ya beyanatında dile getirdiği yanlış noktaları geri alarak kendileriyle birlikte çalışmaya devam etmesi ya da Meclis içinde karşılarında yer alacağı bir tercih yapmasını istediği Rauf Bey, söyledikleri noktasında geri adım atmayacaktı. Yine de Rauf Bey'in, yanlış yaptığını kabul ettiği ve Cumhuriyetçi olduğunu söylediği kabul edilerek görüşmeler yeterli görülecekti.

⁸ *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi, gerçekleşmeyen bu ziyaret için, Rauf Bey'in istasyonda bulunan cumhurbaşkanlığı dairesini saat üçte ziyaret ettiğini yazmaktadır (Hakimiyet-i Milliye, 16 Teşrin-i Sâni 1923).

Mustafa Kemal Paşa'ya göre, müzakereler Rauf Bey ile İsmet Paşa arasında bir sorun olduğunu düşünenlerin zihninde de yeterli görülecek, böylece Rauf Bey ve arkadaşlarına, bir süre daha parti içinde kalarak partiyi yıkma fırsatı sunulmuş olacaktı (Atatürk, 1997:556-561).

Rauf Bey'in Cumhuriyet'in ilanı konusundaki sözlerinin ele alındığı Halk Fırkası Grubu toplantısında İsmet Paşa bir kanun hazırlığından söz etmişti. Bu kanun, milletvekilliği yapmakta olan komutanların durumu ile ordunun siyasetten uzak tutulmasıyla ilgiliydi (Aydemir, 1999:158) Bu durum yol arkadaşlarından Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşaları doğrudan ilgilendirdiğinden paşalar milletvekilliği ya da komutanlık görevlerinden birini tercih etmek zorunda kalacaklardı. Mustafa Kemal Paşa'dan ayrı düşmüş olan Milli Mücadele sırasındaki yol arkadaşları bu vesileyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir araya gelecekti.

Kâzım Karabekir Paşa, 26 Ekim 1924 tarihinde artık milletvekili olarak çalışacağını söyleyerek bir yıllık müfettişlik görevi sırasındaki raporlarının dikkate alınmadığı gerekçesiyle 1. Ordu Müfettişliği görevinden istifa edecekti. Milletvekilliğini tercih eden 2. Ordu Müfettişi Ali Fuat Paşa da askerlik görevinden 30 Ekim'de istifa edecekti (Aydemir, 1999:189 Kandemir, 1963:144). Mustafa Kemal Paşa'dan Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan süreçte ayrı düşen yol arkadaşları, Meclis çatısı altında bir araya gelerek bu defa, bunu bir komplo olarak nitelendiren Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir yol arkadaşlığına başlayacaklardı.

Sonuç

9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Bahriye Eski Nazırı Rauf Bey ve Bandırma Vapuru'nun kendisinden sonraki en kıdemli yolcusu Albay Refet Bey ile Milli Mücadele'nin başlarında bir yol arkadaşlığına başlamıştı. Amasya'da altına imza attıkları kararlar ile işgalcilerle birlikte İstanbul'daki hükümete karşı da isyan başlatan yol arkadaşları Milli Mücadele süresinde yol arkadaşları bağlamında ciddi bir sorun yaşamamışlar, daha doğrusu vatanın kurtarılmasına ve milletin bağımsızlığına odaklandıkları için yaşadıkları sorunları ön plana çıkarmamışlardı. İçinde bir 'milli sır' olarak tuttuğu fikirlerini zafer sonrasında uygulamaya koyan Mustafa Kemal Paşa'nın yeni bir toplum inşa etme çabasına girmesiyle yol ayrımına giden süreç de başlamıştı. Milli Mücadele'nin sonlarına yaklaşırken Refet Paşa'nın Keçiören'deki evinde yol arkadaşlarından sadece Kâzım Karabekir Paşa'nın katılmadığı bir görüşme yapılmıştı. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, düşmanın yurttan atılmasından sonra nasıl bir konumda bulunacağına dair arkadaşlarının kaygılarına cevap vermeye çalışmıştı. Bu süreçte 'milli sır' çizgisini koruyan Mustafa Kemal Paşa o günlerde arkadaşlarıyla bir yol ayrımı yaşamamış, zaferin kazanılmasından sonra saltanatın kaldırılması örneğinde olduğu gibi yol arkadaşlarının desteğini almaya devam etmişti. Yol arkadaşları açısından kırmızı çizgi Cumhuriyet'in ilan edilmesi süreci olmuş, Mustafa Kemal Paşa ile yol ayrılığı Cumhuriyet'in ilan edilmesi sürecinde başlamıştı. Zira yol arkadaşları Cumhuriyet'in ilanı sürecine kadar karar mekanizmalarının dışında bırakıldıkları hissine kapılmamıştı. Ülke için uygun görülen yönetim biçiminin belirlendiği bir süreçte kendi fikirleri dikkate alınmadan yürünmesini hayal kırıklığıyla karşıladılar. İlan ve sürecine verdikleri tepkiler bu dışlanmışlık hissinden besleniyordu. Öyle ki, yol arkadaşları genel olarak Cumhuriyetin ne olduğu/olmadığı üzerinden giden eleştirel bir yaklaşım ortaya koymamışlar, sadece cumhuriyetin acele ile ilan edildiği gibi eleştirel bir tavır içerisine girmişlerdi.

Mustafa Kemal Paşa'nın devrimci yapısı yol arkadaşları ile arasındaki en önemli farktı. Yol arkadaşları da Mustafa Kemal Paşa ile benzer bir eğitim sürecinden geçmiş, İttihatçılar içinde yer almak suretiyle yıkılmaya yüz tutan Osmanlı'nın sorunları ile meşgul olmuş, baskıcı addettikleri bir idareye karşı çıkmışlardı. Bununla beraber kökten bir çözümden yana olmamışlar, tedrici bir değişim süreci daha doğru bulmuşlardı. Cumhuriyet'in ilanı ise tedrici ilerleme kapsamında bir yenilik değil, tam anlamıyla bir devrimdi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde oybirliği ile kabul edilen bir anayasa değişikliği neticesinde gerçekleşen ve ülkede sevinçle karşılanan Cumhuriyet'in ilanı, yol arkadaşları tarafından 'acele ile alınmış bir karar', 'istibdadı getiren bir gelişme' ve 'kendileriyle konuşulmadan alınan bir karar' şeklinde değerlendirilmişti. Mustafa Kemal Paşa ile yol ayrımına gelen yol arkadaşları bundan sonra Meclis çatısı altında bir araya gelecek, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adını taşıyan Cumhuriyet'in ilk muhalefet fırkasını kurmak suretiyle yeni bir süreç yelken açacaklardı.

Kaynakça

a) Zabıtlar ve Süreli Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Ocak 1922.

_____, 30 Ekim 1922.

_____, 1 Kasım 1922.

_____, 24 Ekim 1923.

_____, 29 Ekim 1923.

Anadolu'da Yeniğün, 29 Teşrin-i Evvel 1923.

_____, 31 Teşrin-i Evvel 1923.

_____, 4 Teşrin-i Sâni 1923.

_____, 13 Teşrin-i Sâni 1923.

_____, 14 Teşrin-i Sâni 1923.

Hakimiyet-i Milliye, 14 Teşrin-i Evvel 1923.

_____, 16 Teşrin-i Evvel 1923.

- _____, 28 Teşrin-i Evvel 1923
_____, 29 Teşrin-i Evvel 1923.
_____, 2 Teşrin-i Sâni 1923.
_____, 11 Teşrin-i Sâni 1923.
_____, 14 Teşrin-i Sâni 1923.
_____, 16 Teşrin-i Sâni 1923.

Takvim-i Vakayi, 15 Mayıs 1919.

Tercüman-ı Hakikat, 29 Teşrin-i Evvel 1923.

Tevhid-i Efkâr, 14 Teşrin-i Evvel 1923.

_____, 16 Teşrin-i Evvel 1923.

_____, 1 Teşrin-i Sâni 1923.

_____, 7 Teşrin-i Sâni 1923.

b) Kitap ve Makaleler

Akşin, S. (2001). *Türkiye'nin Yakın Tarihi*. Ankara: İmaj Yay.

Alpkaya, F. (2009). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924)*. İstanbul: İletişim Yay.

Atatürk, M.K. (1997). *Nutuk*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.

Atatürk, M.K. (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.

Atay, F. R. (2004). *Çankaya*. İstanbul: Pozitif Yay.

Aydemir, Ş. S. (1999). *Tek Adam*. C.II, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Cebesoy, A. F. (2007). *Siyasi Hatıralar-Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete*. İstanbul: Temel Yay.

Demirel, Y. ve Konur, Osman Zeki (yayına haz.). (2002). *CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923-1924)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.

İnönü, İ. (1987). *Hatıralar*. C.II, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Kandemir F. (1963). Rauf Orbay'ın Hatıraları. *Yakın Tarihimiz*, C.IV, İstanbul :Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık T.A.Ş.

Kandemir, F. (1965). *Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay*. İstanbul: Sinan Matbaası.

Karabekir, K. (1991). *Paşaların Kavgası*. İstanbul: Emre Yay.

Karabekir, K. (2008). *İstiklâl Harbimiz*. C.I-II, İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Mumcu, U. (haz.). (2009). *Kâzım Karabekir Anlatıyor*. Ankara: Um:ag Vakfı Yay.

Okyar, F. (1980). *Üç Devirde Bir Adam*. İstanbul: Tercüman Yay.

Özdemir, M. (1992). *Refet Bele*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Özkaya, Y. (1993). Türk Basınında Cumhuriyetin İlanının Öncesi ve Sonrası. *Atatürk Yolu Dergisi*, 3(11), 279-310.

Polat, B. (2014). Milli Mücadele Taraftarlığından Cumhuriyet Karşıtlığına Velid Ebuzyiya. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(28), 149-174.

Süslü, A. ve Balcıoğlu, M. (1999). *Atatürk'ün Silah Arkadaşları-Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Turan, Ş. (2009). *Türk Devrim Tarihi*. C.II, Ankara: Bilgi.

Turan, Ş. (1999). *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*. Ankara: TTK Yay.

Yalçın, E. (2011). Kurtuluş Savaşı Komutanları Ekseninde Cumhuriyet Rejimi Tartışmaları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10(22), 115-139.

Summary

The Reactions Of Mustafa Kemal Pasha's Companions To The Proclamation Of The Turkish Republic

The decisions in the course of action of the Turkish National Struggle was taken in Amasya, July 1919, about a month after Mustafa Kemal Pasha's arrival in Samsun. In Amasya, Mustafa Kemal set a long term fellowship with Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Rauf, the ex-minister of navy and Refet, one of the passenger of the steamer of Bandırma, who signed the Amasya Decisions to save the Turkish homeland. The fellowship actively started in Amasya, but was designed in İstanbul during the armistice period. Although they had some problems during the Turkish war of independence, they didn't come to the end of the road due to the unifying milieu of the National Movement. In the period started after the final victory, the fellowship began to crumble and came to the end when Mustafa Kemal started to put his idea into action in order to establish a new Turkish state.

Mustafa Kemal's companions would be in a line that defended the caliphate and the sultanate during the National Struggle period. On the invitation of the Lausanne Conference to the Turkish Grand National Assembly and the İstanbul Government, Mustafa Kemal Pasha took action to remove the sultanate. He personally wanted Kazım Karabekir and Rauf to speak in the parliament in favor of the removal of the sultanate. Although they did not target the Sultan in general,

they would bring criticism to the Istanbul government. Due to the Sultan's attitude towards the National Movement during the period of National Struggle, a consensus against sultanate would emerge in the parliament. Mustafa Kemal's companions would act in this compromise and the sultanate would be abolished by the parliamentary decision.

The process of the proclamation of the Republic would be different from the removal of the sultanate. The red line for Mustafa Kemal's companions would be the process of proclaiming the republic. The companions came to the end of the road with Mustafa Kemal Pasha in this process. They felt that they had been left out of the decision mechanisms. While the new regime of Turkey was being determined, they were not asked anything about it. They were not even in Ankara at that time. So, they have been disappointed to see their way of thinking without regard to their own ideas in this process. The reactions they gave to the proclamation and the process were fed from this feeling of exclusion. As a matter of fact, they did not express a critical approach to what the Republic was in general, but they were in a critical attitude, just as the republic was declared in a hurry.

While the proclamation of the Republic, which took place on the basis of a unanimous constitutional amendment in the Grand National Assembly and was welcomed with joy in the country, Mustafa Kemal's companions regarded it as 'a decision taken with haste', 'a development bringing despotism' and 'a decision taken without speaking'.

This article focuses on the reactions of Mustafa Kemal's companions to the proclamation of the Turkish Republic, which is the end of the road for Mustafa Kemal Pasha and his companions.
